

УДК 63:001.891.3

JEL Classification: O18

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202105091>

І. О. ТОМАШУК, аспірант*

Теоретичні засади сільського розвитку

Мета статті - обґрунтувати категорію «сільський розвиток» як процес і результат та його можливості й обмеження на перетині розбіжності підходів до визначення такої різноманітності думок авторів; опрацювати шляхи, ресурсний потенціал і типологію видів сільського розвитку.

Методика дослідження. Використано абстрактно-логічний метод для обґрунтування масштабу сільського розвитку в контексті сільської території та сільської громади. Методи аналізу й синтезу - для окреслення типів, класифікаційних ознак та основних функцій сільських територій. Структурно-функціональний підхід - для агрегованого визначення основних елементів функціонування і розвитку сільських територій, формування дієвої територіальної громади, ресурсного потенціалу і видів діяльності у сфері сільської економіки та типології сільського розвитку.

Результати дослідження. Встановлено, що в контексті наукових поглядів сільський розвиток спирається на територіальний, багатофункціональний, інституціональний та міждисциплінарний підходи. Розвиток сільських територій базується на виробничих, а сільський розвиток - на соціальних компонентах. Сільські території виконують економічну, соціальну й екологічну функції, тоді як сільські громади - досягнення суспільного добробуту населення. Базисом сільського розвитку визначено наявний у громаді ресурсний потенціал для реалізації управлінських, організаційно-господарських, природно-рекреаційних, соціальних та екологічних видів діяльності. Використання ресурсного потенціалу територіальної соціально-економічної системи в поєднанні з системою природного середовища забезпечує різновиди сільського розвитку, які перебувають у взаємозалежності, взаємозв'язку і взаємодоповненні. Водночас зрівноважений сільський розвиток має стати пріоритетним і гнучким напрямом державної аграрної політики України.

Елементи наукової новизни. Визначено приписи розвитку сільських територій та сільських громад. Обґрунтовано структуру функціональних складників сільських територій та соціально-економічний потенціал сільського розвитку. Систематизовано види сільського розвитку.

Практична значущість. Досліджені положення сільського розвитку, що базуються на ресурсних можливостях територіальної соціально-економічної системи, слугують орієнтиром для ухвалення раціональних управлінських, організаційно-господарських та соціально-екологічних рішень щодо вибору шляхів та напрямів розвитку сільських територіальних громад. Табл.: 1. Рис.: 4. Бібліогр.: 27.

Ключові слова: сільська територія; територіальна громада; ресурси; потенціал; сільський розвиток.

Томашук Іван Олегович - аспірант відділу економіки аграрного виробництва та міжнародної інтеграції, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (03127, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)
E-mail: vanja771@icloud.com

Постановка проблеми. Сільський розвиток традиційно зосереджується на використанні земельних ресурсів та галузевому виробництві, що в умовах аграрної і земельної реформ та деструктивних соціально-економічних явищ на селі в процесі переходу України до нової економічної формації зумовило занепад сільських територій. Політика децентралізації влади поклала відповідальність за проблеми сільського розвитку на місцеве самоврядування. Дії у напрямі об'єднання сільських територіальних громад і передача таким повноважень і місцевих ресурсів покликані сприяти їхньому

самодостатньому економічному розвитку, поліпшенню якості життя та економічного добробуту людей, які проживають у сільській місцевості. Відповідно сільський розвиток набув ознак соціально-економічного розвитку сільської території, що включає поняття «сільська територія», «сільська громада», види діяльності та розвитку сільської територіальної громади. Розширення діапазону дефініції сільського розвитку викликало серед наукового загалу широкі дискусії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні аспекти сільського розвитку (rural development), що спираються на територіальний підхід, сформувалися під впливом європейської практики типології сільських регіонів для визначення рівня фінансування їхнього розвитку з централізованих

* Науковий керівник - Ю. О. Лупенко, доктор економічних наук, професор, академік НААН.

© І. О. Томашук, 2021

фондів Спільної аграрної політики ЄС [19, с. 18-19].

Методологічну основу сільського розвитку на засадах багатофункціональності сільського господарства становить запропонована Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) відповідна Концепція, де галузь комплексно представлено у взаємозв'язку та єдності економічної, соціальної та екологічної сфери [19, с. 20].

Сільський розвиток на базі самоорганізації населення розроблено в теорії колективних дій, що включає побудову неформальних інститутів і ухвалення управлінських рішень для ефективного використання спільних територіальних ресурсів і створення засобів існування, а також успішного врегулювання можливих конфліктів у процесі експлуатації цих ресурсів [26].

У вітчизняній науці проблеми сільського розвитку набули міждисциплінарного характеру і стали предметом дослідження економічних, географічних, природничих, соціологічних, екологічних наук і державного управління. Проте поки що не існує комплексного розгляду сільського розвитку, спостерігається й певна невідповідність між управлінською практикою економічного регулювання та ступенем науково-прикладної вивченості понятійного апарату цього процесу.

Із позицій системного підходу автори розглядають сільську територію як складну, багатофункціональну природну, соціально-економічну й виробничо-господарську систему [16], історично сформовану в історично визначених межах системну сукупність, що поєднує в собі організаційно-територіальну і територіально-функціональну належність [6] та багатофункціональну соціально-економічну структуру, складниками якої є природно-екологічний, адміністративно-управлінський, господарсько-виробничий та соціокультурний сектори [1]. Сільську територію як складне природне, виробничо-господарське, соціальне, політичне й, власне, територіальне утворення визначає О. Павлов [8]. На думку В. Єрмоленко, сільська територія - це просторово-географічне середовище проживання й виробничої діяльності населення [5].

Поняття «територіальна громада» у наукових працях спирається на законодавчо-нормативну базу й розглядається за територіальними ознаками як спільне географічне розташування громади [12], а «сільська

громада» включає локально-орієнтовану взаємодію людей для окреслення спільних інтересів і потреб та співпрацю для задоволення цих потреб [17, с. 189-192].

Мета статті - обґрунтувати категорію «сільський розвиток» як процес і результат та його можливості й обмеження на перетині розбіжності підходів до визначення такої різноманітності думок авторів; опрацювати шляхи, ресурсний потенціал і типологію видів сільського розвитку.

Виклад основних результатів дослідження. Загальнонаукова категорія розвитку розглядається в контексті трьох взаємозумовлених елементів як явище, процес і результат крізь призму кількісних та якісних змін, накопичення яких зумовлює перехід системи з одного стану до якісно іншого. Економічний розвиток являє собою перехід від простого до складного, від нижчого до вищого, з одного стану в інший, якісно новий стан, пов'язаний зі зміною структурних характеристик об'єкта. Розвиток сільських територій базується на організаційно-економічних, виробничих, інфраструктурних та забезпечувальних компонентах, а сільський розвиток - на поліпшенні суспільного добробуту сільського населення. При комплексному дослідженні ці категорії розглядаються як динамічний процес, що призводить до структурних змін соціальних, економічних, фінансових, природно-екологічних, інституціональних об'єктів і явищ, що відбуваються в багатокомпонентній просторовій системі, яка сформувалася поза межами міських територій [20; 21].

Типи сільських територій виділяють за такими критеріями, як ступінь розвитку (високо-, середньо-, слаборозвинені, деградуєчі); складність (моно- та поліфункціональні); значення функцій (глобальні, загальнодержавні, регіональні, місцеві); господарські функції (аграрні та позааграрні); види й режими використання (руральні та урбаруральні); етнічна ознака (переважно моно-, дво-, поліетичні); ступінь ресурсозабезпеченості (високо-, середньо-, недостатньо ресурсозабезпечені); політико-правовий статус (центри сільських адміністративних територій, зі статусом адміністративно-територіальної одиниці, без статусу адміністративно-територіальної одиниці) [9].

З огляду на рівень розвитку структурних елементів наявного економічного потенціалу сільських територій доцільно виокремити

наступні класифікаційні ознаки: за галузевою специфікою сільського господарства; виробничо-господарською спрямованістю; особливостями наявного природного потенціалу; рекреаційно-туристичною спрямованістю; напрямом розвитку ринків продукції та послуг; рівнем розвитку компонент інфраструктурного потенціалу; станом екологічних факторів і показників; рівнем інвестиційної привабливості, активності та ефек-

тивності інвестиційної діяльності; за ступенем ресурсозабезпеченості.

Серед основних функцій сільських територій виділяють економічну, виробничу, соціально-демографічну, організаційно-управлінську, екологічну, культурно-етнічну, рекреаційно-туристичну та оздоровчу, природно-відтворювальну, соціального контролю над територією (рис. 1).

Рис. 1. Основні функції сільських територій

Джерело: Сформовано автором на основі [3, 10, 15, 21].

Найчастіше визначення сільських територій пов'язують із сільськогосподарською діяльністю їхнього населення. Проте сільська територія – це не лише місце прикладання сільськогосподарської праці, життєдіяльності людей і просторовий базис виробництва, а й природне середовище, природні умови і природні ресурси, географічне положення, етнічно-культурний склад і традиції насе-

лення та стан економіки, що чинно впливають на процес розвитку сільських територій.

Отже, структурно-функціональний підхід стосовно розкриття сутності та формування цілісності поняття «сільські території» потребує агрегованого визначення його основних елементів функціонування і розвитку сільських територій, структурну характеристику яких узагальнено на рис. 2.

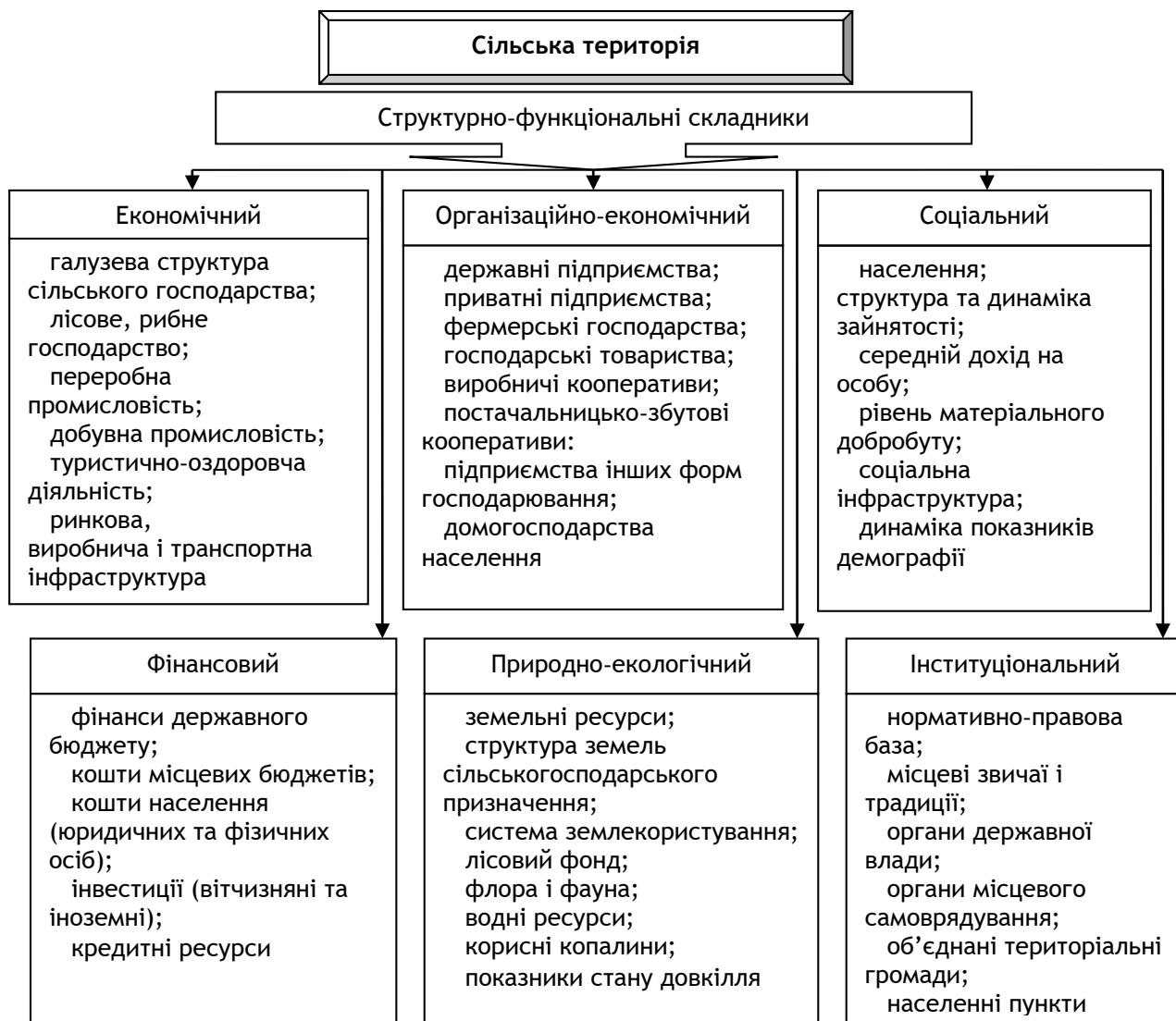

Рис. 2. Структурно-функціональна характеристика сільських територій

Джерело: Розроблено автором.

Суб'єктом забезпечення сільського розвитку виступає сільська територіальна громада. До характерних ознак громади належать: 1) спільність проживання на певній території; 2) наявність формальних/неформальних інституційних утворень, що забезпечують регулярну взаємодію між жителями; 3) стійкість взаємодії між мешканцями з питань, що стосуються їхніх спільних інтересів [11].

Громада не виникає сама по собі, зазначає В. Россоха, а цілеспрямовано вибудовується місцевим співтовариством шляхом планомірних та взаємозумовлених дій, зв'язаних спільних інтересів різних сегментів локального суспільства. Функціонування територіальних спільнот поселенської мережі без відчуття взаємозв'язку і взаємодії місцевих жителів, без трудомістких зусиль, спрямованих на поліпшення соціального й економічного благополуччя населення не

забезпечує формування дієвої громади. Самоорганізація людей, бажаючих поліпшити якість свого життя й розв'язувати спільні проблеми разом, спирається на створення громадської організації (громади) й обрання лідера з числа її членів. Концептуальну основу громади становить згуртованість навколо лідера, довіра до його ціннісних орієнтацій і настанов з урахуванням існуючих думок і активів та взаємодія різних сегментів територіального поселення.

Самоорганізація базується на прагненні, готовності й діях місцевих жителів, які поділяють спільний життєвий простір, до поліпшення його економічного, соціального та екологічного становища. Вона зміщує центр ваги з місцевого самоврядування на громаду й співвідносна з процесом формування інституційного середовища місцевого життя та взаємовідносин у соціумі на основі визнання звичаїв, збереження традицій і вільного вибору правил та процедур для підтримання стійких міжособистісних стосунків. Системну сутність соціальної самоорганізації визначає структура моделі функціональних та особистісних взаємозв'язків і відносин, єдність головної мети, стимулів і

обмежень, нормативних вимог і неформальних ініціатив [13].

Об'єднання сільських територіальних громад, викликане процесами децентралізації влади на засадах розвитку інституту місцевого самоврядування, самоорганізації та соціальної взаємодії населення, спрямоване на створення трирівневої системи-громада-район-регіон зі збалансованою тріадою відповідальність-ресурси-повноваження для формування їхньої самодостатності на основі спроможності самоуправління виконувати як свої, так і делеговані державою функції та ефективного використання закріпленої за ними господарської території, що включає площу сільського поселення (поселень), прилеглі сільськогосподарські та інші угіддя (ліси, водойми тощо) з їхніми надрами, місцеві корисні копалини (пісок, глина, крейда, торф та ін.) як соціально-економічну базу розвитку місцевих громад [14].

З огляду на пріоритетність економічної ролі сільської територіальної громади базисом сільського розвитку стає наявний у неї ресурсний потенціал, ефективне використання якого забезпечує виконання наданих громаді повноважень (рис. 3).

Рис. 3. Потенціал розвитку сільських територій

Джерело: Розроблено автором.

Найважчий у громади ресурсний потенціал території зумовлює необхідність формування довгострокової стратегії ефективного використання території як найважливішого ресурсу її розвитку, ареалу своєрідної взаємодії природи, виробництва і людини, сукупності конкурентних переваг та обмежень розвитку, які змінюються від місця до місця [7]. Стратегічною метою соціально-економічної політики сільського розвитку стає підвищення життєвого рівня населення на основі принципово нових підходів до формування продуктивних сил сільських територій, якісного поліпшення ресурсного потенціалу, докорінного покращення екологічного стану регіонів.

Оскільки сільський розвиток базується на використанні земельних ресурсів у сільському господарстві, на пов'язаних з ним виробництвах та інших видах діяльності, які надає сільське середовище для господарського життя громади, то економічну діяльність на сільських територіях можна диференційовано розвивати як на основі сільськогосподарського виробництва, так і органічного та інтегровано-обґрунтованого поєднання з ним. Проте результати такої діяльності можуть бути як позитивними (додаткові блага для села та його мешканців), так і негативними (забруднення довкілля сільської території та виснаження наявних природних ресурсів).

Забезпечення ефективного функціонування організаційно-економічного механізму управління кругообігом ресурсів та результатів діяльності в середовищі села виступає пріоритетним важелем у вирішенні питань сільського розвитку. Економічно обґрунтоване використання ресурсного потенціалу об'єднаної територіальної громади дає змогу активізувати господарську діяльність на селі, залучати нові ідеї та концепції для її диверсифікації й спрямовувати результати цієї діяльності на добробут мешканців села.

Багатофункціональний розвиток села дає змогу отримувати доходи з таких джерел: 1) безпосередньо з праці у господарстві; 2) продукції чи праці за власний рахунок у підприємстві в межах сільськогосподарського домогосподарства; 3) праці поза межами свого домогосподарства - дохід від приватної господарської діяльності за власний рахунок або найманої праці (штатне чи тимчасове працевлаштування в сільському господарстві, у виробничих підприємствах

чи тих, що надають послуги, у приватних або бюджетних установах); 4) активної чи пасивної участі в неформальній діяльності, з легальної або нелегальної трудової міграції; 5) бюджетних трансфертів: пенсій, передпенсійних виплат, соціальних виплат, виплат з безробіття тощо [27]. Розвиток не-сільськогосподарської діяльності допомагає сільськогосподарським виробникам та іншим мешканцям села компенсувати низькі доходи через отримання додаткових альтернативних статків [25].

Сільську економіку, пов'язану з не-сільськогосподарським виробництвом, можна класифікувати за наступними критеріями (рис. 4).

Згідно із типологією сільськогосподарських виробництв Європейського Союзу, під поняттям «інша, не сільськогосподарська діяльність» розуміють активну діяльність, спрямовану на отримання прибутку; вона не охоплює працю в сільському господарстві, проте пов'язана безпосередньо з ним і використовує його засоби (землю, устаткування, будівлі тощо) або вироблену ним продукцію. Сюди відносять різні види діяльності, такі як переробка сільськогосподарських продуктів, послуги з використанням власного обладнання, агротуризм, вироблення відновлювальної енергії, переробка деревини, рукоділля, аквакультура тощо.

Аналіз теоретичних підходів до сутнісної характеристики сільського розвитку виявив різноманітність поглядів його типології, які пов'язують із сільськими територіями і трактують як аграрний, сталий, стійкий, зрівноважений, інклюзивний, перспективний (табл.).

Безумовно, що всі види сільського розвитку перебувають у взаємозалежності, взаємозв'язку і взаємодоповненні. Водночас територіальна соціально-економічна система має бути гармонійно вмонтована в систему природного середовища, що сприятиме раціональному використанню ресурсного потенціалу території для потреб сільського населення. Оскільки ринковий механізм позбавлений імперативу соціальної справедливості, то досягнення такої гармонії без участі держави стає практично неможливим. Тому зрівноважений сільський розвиток повинен стати пріоритетним і гнучким напрямом державної аграрної політики України.

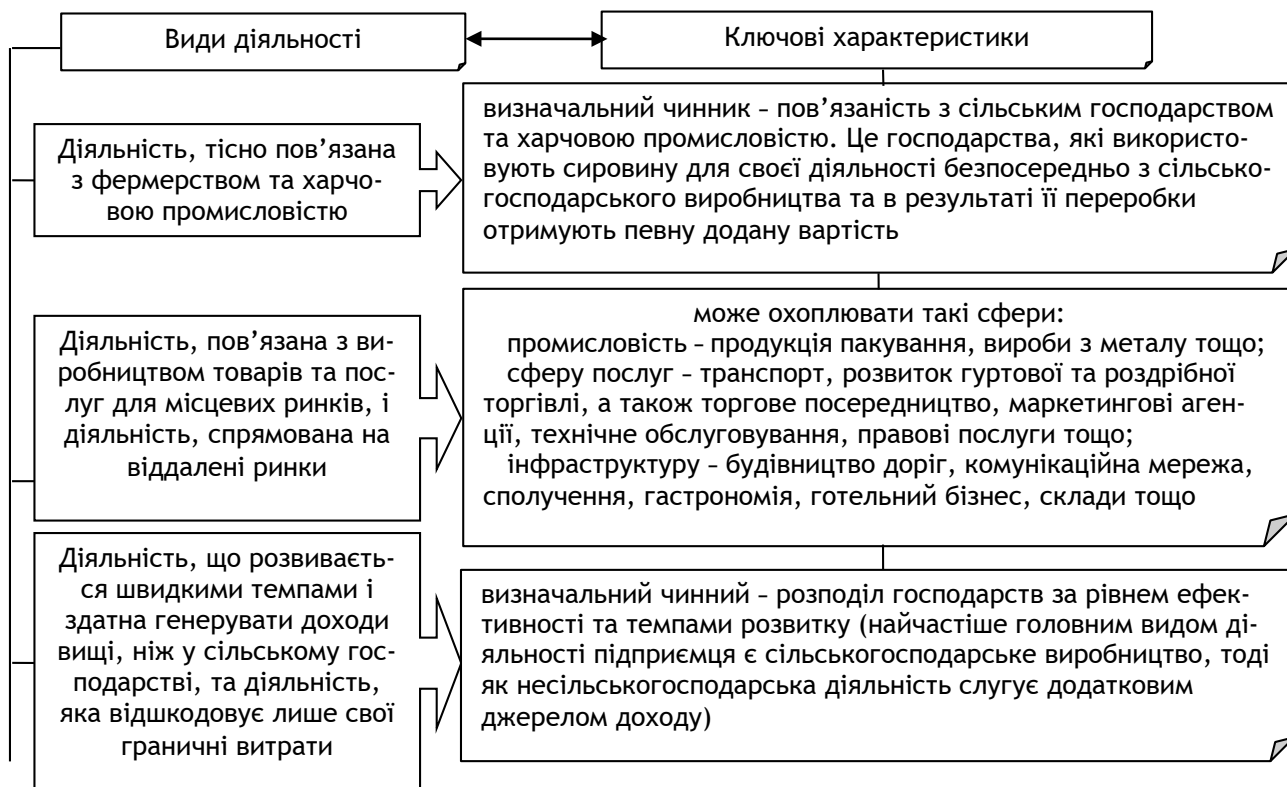

Рис. 4. Структуризація несільськогосподарської діяльності у сфері сільської економіки

Джерело: Сформовано автором на основі [23, 24].

Типології видів сільського розвитку

Тип розвитку 1	Характерні ознаки 2
Аграрний	посилення аграрного виробництва як економічної домінанти територіальних громад, максимально можливе продуктивне використання сукупності місцевих ресурсів на основі гармонізації інтересів численних суб'єктів, бажаючих розвивати бізнес у межах юрисдикції місцевих органів влади, насамперед формування суб'єктів малого й середнього бізнесу, кооперативів, кластерів, які мають сприяти утворенню аграрно-промислових комплексів
Сталий	установлення гармонійних і збалансованих стосунків між людиною, суспільством та природою (поєднання соціального, економічного та екологічного складників). Людина вважається пріоритетною компонентою сталого сільського розвитку і розглядається не лише як носій людського капіталу, але і цілісна особистість, носій культури, моралі, духовності, знань, цінностей, що має свої власні проблеми й пріоритети. Основне завдання - забезпечення людині сприятливих умов для професійної самореалізації та розв'язання власних проблем
Стійкий	забезпечення ефективного розвитку сільськогосподарського виробництва (диверсифікація сільської економіки, розвиток малого і середнього бізнесу в усіх сферах діяльності на селі, перехід до інноваційного й інвестиційного розвитку сільських територій, фінансово-економічних інститутів та ринкової інфраструктури); організація ефективної системи місцевого самоврядування (удосконалення законодавчої бази розвитку сільських територій, роботи органів законодавчої та виконавчої влади, фінансово-бюджетна стабільність, розвиток інформаційно-консультативного забезпечення сільського населення); досягнення високого рівня життя сільського населення (поліпшення житлових умов селян, проведення моніторингу розвитку сільських територій, підвищення привабливості проживання в сільській місцевості, підвищення рівня соціального й інженерного облаштування сільських територій, збереження та розвиток культурно-історичної спадщини, сприятлива демографічна й екологічна ситуація)

Зрівноважений	пріоритетна мета - створення умов для цивілізованого способу і рівня життя сільського населення - досягається на основі збалансованого розвитку основних сфер сільського середовища (економічної, екологічної та соціальної); екологічно, економічно і соціально збалансований процес розвитку сільської території на основі максимально ефективного використання наявних на цій території ресурсів та одержання від цього синергетичного ефекту як бази для забезпечення підвищення добробуту сільського населення
Інклюзивний	забезпечення можливості усім сільським жителям користуватися землею та іншими ресурсами сільської місцевості, результатами економічного зростання у сільському господарстві та інших галузях сільської економіки, брати участь у суспільно-політичних процесах та згуртувати суспільні спільноти на шляху дотримання прав людини, забезпечувати скорочення бідності та подолання економічного і соціального вилучення людей
Перспективний	забезпечення виважених пріоритетів організаційно-правових форм господарювання та відповідної політики держави з метою уникнення небажаних економічних, екологічних і соціальних наслідків на селі через можливу латифундацію й монополізацію ресурсних та продовольчих ринків агрохолдингами

Джерело: Систематизовано автором на основі [2, 4, 17, 22].

Висновки. Поняття «розвиток сільських територій» спирається на організаційно-економічні, виробничі та інфраструктурно-забезпечувальні компоненти, тоді як «сільський розвиток» - на забезпечення добробуту сільського населення.

Економіка сільського розвитку базується, насамперед, на ресурсному потенціалі сільського середовища, елементи якого відіграють визначальну роль у формуванні та розвитку економіки села.

Основним видом господарської діяльності на селі залишається сільське господарство, проте тенденція до зниження його трудомісткості спричиняє зростання безробіття та посилює неспроможність працевлаштування всім працездатним мешканцям села. Відповідно необхідним стає розвиток несільсько-господарських видів діяльності, які у країнах Європейського Союзу відіграють важливу роль у господарському житті громад.

Надання більшої самостійності регіонам із розширенням їхніх повноважень передбачає розвиток самоорганізації й самоврядності, залучення членів територіальних громад до вироблення та ухвалення рішень місцевого значення, посилення відповідальності за результати соціально-економічної й екологічної діяльності, звітність посадових осіб і органів місцевого самоврядування перед територіальними громадами, оцінювання громадськістю їхньої діяльності та організацію виконання прийнятих ними рішень.

Обґрунтування напрямів активізації й оцінювання сільського розвитку, що фокусується на досягненні самодостатності громад, забезпечення компромісу між досягненням економічної життєздатності громади та інтересів жителів у питанні користування й ефективного використання елементів її соціально-економічного потенціалу потребує подальшого наукового супроводу.

Список бібліографічних посилань

1. *Бойко В. В.* Сільські території у формуванні економічної безпеки держави: теоретичний аспект. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент.* 2015. Вип. 11. С. 64-68.
2. *Бородіна О. М., Прокопа І. В.* Інклюзивний сільський розвиток: науковий дискурс. *Економіка і прогнозування.* 2019. № 1. С. 70-85.
3. *Гоцелюк А. Ю.* Наукові підходи щодо визначення сутності поняття «сільські території». *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки.* 2019. Вип. 6(1). С. 175-179.
4. *Губені Ю. Е., Ольховська М. В., Ольховський В. Я.* Організація аграрного бізнесу: передумови становлення, сучасний стан та перспективи розвитку : монографія. Львів : Ліга-прес, 2014. 187 с.
5. *Єрмоленко В. М.* Особливості формування категорії «сталий розвиток сільських територій». URL : <http://vuzlib.com/content/view/full/2456/8/> (дата звернення: 05.01.2020).
6. *Малік М. Й.* До питання сталого розвитку сільських територій. *Економіка АПК.* 2008. № 5. С. 51-55.

References

1. *Boiko, V.V.* (2015). Silski terytorii u formuvanni ekonomichnoi bezpeky derzhavy: teoretychnyi aspekt [Rural areas in the formation of economic security of the state: a theoretical aspect]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Ekonomika i menedzhment.* 11, pp. 64-68 [In Ukrainian].
2. *Borodina, O.M. & Prokopa, I.V.* (2019). Inkluzivnyi silskiy rozvytok: naukovyi dyskurs [Inclusive rural development: scientific discourse]. *Ekonomika i prohozuvannia,* 1, pp. 70-85 [In Ukrainian].
3. *Hotseliuk, A.Yu.* (2014). Naukovi pidkhody shchodo vyznachennia sutnosti poniattia «silski terytorii» [Scientific approaches to defining the essence of the concept of "rural areas"]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Serii: Ekonomichni nauky,* 6(1), pp. 175-179 [In Ukrainian].
4. *Hubeni, Yu.E., Olkhovska, M.V. & Olkhovskiy, V.Ya.* (2014). Orhanizatsiia ahrarnoho biznesu: peredumovy stanovlennia, suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku: monohrafiia [Organization of agrarian business: preconditions of formation, current state and prospects of development: monograph]. Lviv : Liha-pres [In Ukrainian].

7. Нудельман В. Заповітне місцеве самоврядування. *Дзеркало тижня*. 2014. 16 трав. (№ 16).

8. Павлов О. І. Сільські території України: історична трансформація парадигми управління : монографія. Одеса : Асторопринт, 2006. 356 с.

9. Павлов О. І. Сільські території: теоретико-методологічні засади дослідження. *Регіональна історія України*. 2009. Вип. 3. С. 113-132.

10. Поленкова М. В. Наукові підходи до визначення економічного змісту категорії «сільська територія». *Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. 2011. № 4(54). С. 272-277.

11. Попова О., Бородіна О., Прокопа І. Місцеве самоврядування: вивихи реформ. *Дзеркало тижня*. 2014. 13 черв. (№ 21).

12. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР, документ 280/97-ВР чинний у поточній редакції від 27.05.2021, підстава 1427-ІХ, 1423-ІХ. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр> (дата звернення: 15.09.2021).

13. Россоха В. В. Управління сільським розвитком в умовах розширення повноважень і відповідальності регіонів. *Децентралізація влади, проведення реформ в Україні. Сучасний стан та проблеми підготовки кадрів для об'єднаних територіальних громад* : зб. тез II міжнар. наук.-метод. конф. Рівне : НУВГП, 2018. С. 165-167.

14. Россоха В. В., Пронько Л. М. Об'єднання сільських громад як чинник розвитку земельних відносин. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2017. № 9. С. 124-135.

15. Русак А. В. Функції, завдання, чинники функціонування та сталого розвитку сільських територій. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Економічні науки*. Полтава : ПДАА. 2012. Вип. 1. Т. 2. С. 244-248.

16. Саблук П. Т. Населення і трудові ресурси села. Київ : ІАЕ УААН, 2002. 277 с.

17. Соціоекономічний розвиток сільського господарства і села: сучасний вимір / Бородіна О. М. та ін. ; за ред. О. М. Бородіної. Київ : НАН України, Ін-т екон. та прогнозув., 2012. 320 с.

18. Стратегічні напрями сталого розвитку сільських територій на період до 2030 року / [Лупенко Ю. О., Малік М. І., Булавка О. Г. та ін.] ; за ред. Ю. О. Лупенка. Київ : ННЦ ІАЕ, 2020. 60 с.

19. Теорія, політика та практика сільського розвитку / за ред. О. М. Бородіної, І. В. Прокопи. Київ : Ін-т екон. та прогнозув., 2010. 276 с.

20. Хоміук Н. Л. Диверсифікація розвитку сільських територій в умовах децентралізації : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2019. 320 с.

21. Хоміук Н. Л., Павліха Н. В. Методичні підходи до аналізу розвитку сільських територій. *Регіональна економіка*. 2019. № 1. С. 47-55

22. Черевко Г., Черевко І. Зрівноважений розвиток сільських територій. *Аграрна економіка*. 2010. Т. 3. № 1-2. С. 57-64.

23. Davis Junior R. The Rural Non-Farm Economy, Livelihoods and their Diversification: Issues and Options. Chatham, UK : Natural Resources Institute, 2004. 41 p.

24. Duczowska-Matysz K., Duczkowska-Piasecka M. Pozarolnicza działalność gospodarca - kierunki i możliwości rozwoju przedsiębiorczości. Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich na terenach przygranicznych : Studium na przykładzie gminy Myślibórz / pod red. nauk. M. Kłodziński, J. Okuniewski. Warszawa : Wydawnictwo SGGW, 1993. S. 78-92.

25. Kropsz I. Przedsiębiorczość pozarolnicza jako źródło dodatkowych dochodów gospodarstw rolnych Dolnego Śląska. *Journal of Agribusiness and Rural Development*. Poznań : Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego, 2009. Tom 13, Zeszyt 3. S. 123-128.

26. Ostrom E. Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action, Cambridge University Press, 1990. 280 p.

27. Rural Poland after the integration with the European Union / ed. by M. Markiewicz. Warszawa : Foundation for the Development of Polish Agriculture, 2004. 176 p.

5. Yermolenko, V.M. Osoblyvosti formuvannia katehoriï «stalyi rozvytok silskykh terytoriiï» [Features of the formation of the category "sustainable development of rural areas]. Retrieved from: <http://vuzlib.com/content/view/2456/8/> [In Ukrainian].

6. Malik, M.Yo. (2008). Do pytannia staloho rozvytku silskykh terytoriiï [On the issue of sustainable development of rural areas]. *Ekonomika APK*, 5, pp. 51-55 [In Ukrainian].

7. Nudelman, V. (2014). Zapovitne mistseve samovriadvannia [Memories of the local self-government]. *Dzerkalo tyzhnia*. 16 trav. (# 16) [In Ukrainian].

8. Pavlov, O.I. (2006). Silski terytoriiï Ukrainy: istorychna transformatsiia paradyhmy upravlinnia : monohrafiia [Rural territories of Ukraine: historical transformation of management paradigm: monograph.]. Odessa: Astoroprynt [In Ukrainian].

9. Pavlov, O.I. (2009). Silski terytoriiï: teoretyko-metodolohichni zasady doslidzhennia [Rural areas: theoretical and methodological principles of the study]. *Rehionalna istoriia Ukrainy*, 3, pp. 113-132 [In Ukrainian].

10. Polenkova, M.V. (2011). Naukovi pidkhody do vyznachennia ekonomichnoho zmistu katehoriï «silska terytoriia» [Scientific approaches to determining the economic content of the category "rural area"]. *Visnyk Chernihivskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Seriia: Ekonomichni nauky*, 4(54), pp. 272-277 [In Ukrainian].

11. Popova, O., Borodina, O. & Prokopa, I. (2014). Mistseve samovriadvannia: vyvykhy reform [Local self-government: dislocations of reforms.]. *Dzerkalo tyzhnia*, 13 cherv. № 21 [In Ukrainian].

12. Pro mistseve samovriadvannia v Ukraini : Zakon Ukrainy vid 21.05.1997 r. # 280/97-VR, dokument 280/97-VR chynnyi u potochnii redaktsii vid 27.05.2021, pidstava 1427-IX, 1423-IX [On local self-government in Ukraine: Law of Ukraine of 21.05.1997 No. 280/97-BP, document 280/97-BP valid in the current wording of 27.05.2021, grounds 1427-IX, 1423-IX]. *VR Ukrainy*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр> [In Ukrainian].

13. Rossokha, V.V. (2018). Upravlinnia silskym rozvytkom v umovakh rozshyrennia povnovazhen i vidpovidalnosti rehioniv [Management of rural development in the context of expanding the powers and responsibilities of the regions]. *Detsentralizatsiia vlady, provedennia reform v Ukraini*. Suchasnyi stan ta problemy pidhotovky kadriv dlia ob'iednanykh terytorialnykh hromad : zb. tez II mizhnar. nauk.-metod. konf. Rivne : NUVHP, pp. 165-167 [In Ukrainian].

14. Rossokha, V.V. & Pronko, L.M. (2017). Ob'iednannia silskykh hromad yak chynnyk rozvytku zemelnykh vidnosyn [Association of rural communities as a factor in the development of land relations]. *Ekonomika, finansy, menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky*, 9, pp. 124-135 [In Ukrainian].

15. Rusak, A.V. (2012). Funktsii, zavdannia, chynnyky funktsionuvannia ta staloho rozvytku silskykh terytoriiï [Functions, tasks, factors of functioning and sustainable development of rural areas]. *Naukovi pratsi Poltavskoi derzhavnoi ahrarynoi akademii. Ekonomichni nauky*. Poltava : PDAА., 1, t. 2, pp. 244-248 [In Ukrainian].

16. Sabluk, P.T. (2002). Naseleattia i trudovi resursy sela [Population and labor resources of the village]. Kyiv: IAE UAAAN [In Ukrainian].

17. Borodina, O.M., et al. (2012). Sotsioekonomichni rozvytok silskoho hospodarstva i sela: suchasnyi vymir [Socio-economic development of agriculture and rural areas: modern dimension]. O.M. Borodina (Ed.). Kyiv: NAN Ukrayiny, In-t ekon. ta prognosuv [In Ukrainian].

18. Lupenko, Yu.O., Malik, M.Yo., Bulavka, O.H., et al. (2020). Stratehichni napriamy staloho rozvytku silskykh terytoriiï na period do 2030 roku [Strategic directions of sustainable development of rural areas for the period up to 2030]. Yu.O. Lupenko (Ed.). Kyiv : NNTs IAE [In Ukrainian].

19. Borodina, O.M., et al. (2010). Teoriia, polityka ta praktyka silskoho rozvytku [Theory, policy and practice of rural development]. O.M. Borodina, I.V. Prokopa (Ed.). Kyiv : In-t ekon. ta prognosuv [In Ukrainian].

20. Khomiuk, N.L. (2019). Dyversyfikatsiia rozvytku silskykh terytoriiï v umovakh detsentralizatsii : monohrafiia [Diversification of rural development in the context of decentralization: a monograph]. Luzk: Vezha-Druk [In Ukrainian].

21. Khomiuk, N.L. & Pavliukha, N.V. (2019). Metodichni pidkhody do analizu rozvytku silskykh terytoriiï [Methodical approaches to the analysis of rural development]. *Rehionalna ekonomika*, 1, pp. 47-55 [In Ukrainian].

22. Cherevko, H. & Cherevko, I. (2010). Zrивnovazhenyi rozvytok silskykh terytorii [Balanced development of rural areas]. *Ahrarna ekonomika*, 3 (1-2), pp. 57-64 [In Ukrainian].
23. Davis Junior, R. (2004). *The Rural Non-Farm Economy, Livelihoods and their Diversification: Issues and Options*. Chatham, UK: Natural Resources Institute [In English].
24. Duczowska-Matysz, K. & Duczowska-Piasecka, M. (1993). Pozarolnicza działalność gospodarcza - kierunki i możliwości rozwoju przedsiębiorczości. Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich na terenach przygranicznych : Studium na przykładzie gminy Myślubórz. M. Kłodziński, J. Okuniewski (Ed.). Warszawa : Wydawnictwo SGGW, pp. 78-92 [In Polish].
25. Kropsz, I. (2009). Przedsiębiorczość pozarolnicza jako źródło dodatkowych dochodów gospodarstw rolnych Dolnego Śląska. *Journal of Agribusiness and Rural Development*. Poznań : Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego, 13 (3), pp. 123-128 [In Polish].
26. Ostrom, E. (1990). *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*, Cambridge University Press [In English].
27. Markiewicz, M., et al. (2004). *Rural Poland after the integration with the European Union*. Warszawa : Foundation for the Development of Polish Agriculture [In English].

Tomashuk I. O. Theoretical foundations of rural development

The purpose of the article is to formulate the category "rural development" as a process and result and its possibilities and limitations at the intersection of differences of approaches to its definition and diversity of opinions of the authors; elaboration of ways, resource potential and types of rural development.

Research methods includes an abstract-logical method to substantiate the scale of rural development in terms of rural areas and rural communities. Methods of analysis and synthesis to outline the types, classification features and basic functions of rural areas. Structural and functional approach for aggregate definition of the main elements of functioning and development of rural areas, formation of an effective territorial community, resource potential and activities in the field of rural economy and typology of rural development.

Research results. It is established that in terms of scientific views, rural development is based on a territorial, multifunctional, institutional and interdisciplinary approach. The development of rural areas is based on production, and rural development on social components. Rural areas perform economic, social and environmental functions, and rural communities - the social welfare of the population. The basis of rural development is the available resource potential of the community for the implementation of management, organizational and economic, natural and recreational, social and environmental activities. The use of the resource potential of the territorial socio-economic system in combination with the system of the natural environment provides for the types of rural development that are interdependent, interconnected and complementary. At the same time, balanced rural development should become a priority and flexible direction of the state agrarian policy of Ukraine.

Scientific novelty. Prescriptions for the development of rural areas and rural communities have been identified. The structure of functional components of rural areas and socio-economic potential of rural development are substantiated. Types of rural development are systematized.

Practical significance. The studied provisions of rural development, based on the resource capabilities of the territorial socio-economic system, serve as a guide for making rational management, organizational, economic and socio-environmental decisions on the choice of ways and directions of development of rural territorial communities. Tabl.: 1. Figs.:4. Refs.: 27.

Keywords: rural area; local community; resources; potential; rural development.

Tomashuk Ivan Olehovych - post-graduate student of the department of economics of agrarian production and international integration, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony St., Kyiv, 03127)

E-mail: vanja771@icloud.com

Томашук И. О. Теоретические основы сельского развития

Цель статьи - обосновать категорию «сельское развитие» как процесс и результат, его возможности и ограничения на пересечении разногласия подходов к дефиниции такого разнообразия мнений авторов; определить пути, ресурсный потенциал и типологию видов сельского развития

Методика исследования. Использован абстрактно-логический метод для обоснования масштаба сельского развития в контексте сельской территории и сельской общины. Методы анализа и синтеза - для определения типов, классификационных признаков и основных функций сельских территорий. Структурно-функциональный подход - для агрегированного определения основных элементов функционирования и развития сельских территорий, формирования действенной территориальной общины, ресурсного потенциала и видов деятельности в сфере сельской экономики и типологии сельского развития.

Результаты исследования. Установлено, что в контексте научных взглядов сельское развитие опирается на территориальный, многофункциональный, институциональный и междисциплинарный подходы. Развитие сельских территорий базируется на производственных, а сельское развитие - на социальных компонентах. Сельские территории выполняют экономическую, социальную и экологическую функции, тогда как сельские общины - достижение общественного благосостояния населения. Основой сельского развития определен имеющийся у общины ресурсный потенциал для реализации управленческих, организационно-хозяйственных, природно-рекреационных, социальных и экологических видов деятельности. Использование ресурсного потенциала территориальной социально-экономической системы в сочетании с системой природной среды обеспечивает разновидности сельского развития, которые находятся во взаимозависимости, взаимосвязи и взаимодополнении. В то же время уравновешенное сельское развитие должно стать приоритетным и гибким направлением государственной аграрной политики Украины.

Элементы научной новизны. Определены установки развития сельских территорий и сельских общин. Обоснована структура функциональных составляющих сельских территорий и социально-экономический потенциал сельского развития. Систематизированы виды сельского развития.

Практическая значимость. Исследованные положения сельского развития, основывающиеся на ресурсных возможностях территориальной социально-экономической системы, служат ориентиром для принятия рациональных управленческих, организационно-хозяйственных и социально-экологических решений по выбору путей и направлений развития сельских территориальных общин. Табл.: 1. Илл.: 4. Библиогр.: 27.

Ключевые слова: сельская территория; территориальная община; ресурсы; потенциал; сельское развитие.

Томашук Иван Олегович – аспирант отдела экономики аграрного производства и международной интеграции, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (03127, г. Киев, ул. Героев Оборона, 10)
E-mail: vanja771@icloud.com

Стаття надійшла до редакції 16.04.2021 р.

Фахове рецензування: 21.04.2021 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Томашук І. О. Теоретичні засади сільського розвитку. *Економіка АПК*. 2021. № 5. С. 91 – 101. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202105091>

Tomashuk, I.O. (2021). Teoretychni zasady silskoho rozvytku [Theoretical foundations of rural development]. *Ekonomika APK*, 5, pp. 91 – 101 [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202105091>

*

УДК 336.77:338.432

JEL Classification: G21; E41; Q14

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202105101>

*І. О. ТОМАШУК, аспірантка**

Теоретичні аспекти сутності банківського кредиту та особливості кредитних відносин в аграрному секторі економіки

Мета статті – розглянути й осмислити сутність кредиту як базової економічної категорії та виявити особливості банківського кредитування в аграрному секторі економіки.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано ряд методів: абстрактно-логічний – для структуризації й теоретичного обґрунтування сутності категоріального апарату кредиту та кредитних відносин; методи порівняльного аналізу і синтезу – для дослідження еволюційних аспектів розвитку кредиту й кредитних відносин у суспільстві; монографічний – при виявленні та систематизації характерних особливостей кредитних відносин в аграрному секторі економіки; структурно-функціональний підхід – для формування концептуального бачення кредиту як економічної категорії та надання специфіки системи банківського кредитування аграрних підприємств; графічний – для ілюстрації та систематизації отриманих результатів дослідження.

Результати дослідження. Виявлено неоднозначність трактування категорії «кредит» у сучасній економічній літературі. Запропоновано розглядати кредит як систему організаційно-економічних відносин між кредитором і позичальником, юридично закріплених у кредитному договорі, з приводу надання грошових коштів у тимчасове користування на умовах платності, строковості, цільового використання, забезпеченості та повернення. Виявлено та проаналізовано дуалістичний характер ефективності кредиту. Оцінено фундаментальний характер впливу специфіки сільського господарства на кредитні відносини в аграрному секторі економіки. Доведено правомірність існування окремого механізму кредитних відносин в аграрному секторі економіки. Систематизовано сутнісні характеристики та особливості сільськогосподарського кредиту, висвітлено пріоритетні особливості об'єктів кредитування у сільському господарстві.

Елементи наукової новизни. Набули подальшого розвитку теоретичні аспекти щодо структуризації трактування сутності кредиту та кредитних відносин. Обґрунтовано структурні складові та особливості банківського кредитування аграрного сектору економіки.

* Науковий керівник – Л. Д. Тулуш, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник.

© І. О. Томашук, 2021